

PIOTR DASZKIEWICZ^{1,2} , DARIUSZ IWAN^{3,4}

Geneza powołania Stacji Badania Wędrówek Ptaków w świetle korespondencji Janusza Domaniewskiego

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17986397>

¹ Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, Polska

² UMS PatriNat (OFB-CNRS-MNHN), Muséum national d'Histoire naturelle, CP 41,
36 rue Geoffroy Saint-Hilaire 75005 Paris, Francja, e-mail: piotrdas@mnhn.fr,
ORCID: 0000-0002-6631-100X

³ Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Warszawa, ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa, Polska

⁴ Narodowe Muzeum Techniki, Warszawa, Plac Defilad 1, 00-901 Warszawa, Polska,
e-mail: opatrinus@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0146-7916

Abstract: The origins of the establishment of the Bird Migration Research Station in the light of Janusz Domaniewski's correspondence. In January 1931, on the initiative of Professor Michał Siedlecki, the Bird Migration Research Station was established at the State Zoological Museum in Warsaw, where it operated for the next twenty years. Its first director was Janusz Domaniewski. Archival materials preserved in the Archives of the Museum and Institute of Zoology of the Polish Academy of Sciences include correspondence of considerable significance for the history of zoology between Domaniewski and prominent Polish zoologists Michał Siedlecki, Jan Sokołowski, and Jan Szczepski. These letters focus primarily on the process of organising the newly founded Station, which was responsible for coordinating and documenting bird ringing in accordance with international standards.

Key words: history of zoology, ornithology, bird ringing, State Zoological Museum, Michał Siedlecki, Janusz Domaniewski, Jan Sokołowski, Jan Szczepski.

W zbiorach archiwalnych Muzeum i Instytutu Zoologii PAN w Warszawie przechowywana jest korespondencja Janusza Domaniewskiego¹ związana z działalnością Stacji Badania Wędrówek Ptaków.

Inicjatorem powołania Stacji i zorganizowania w Polsce udokumentowanego systemu obrączkowania ptaków² był profesor Michał Siedlecki³. Pierwsza w historii Polski placówka

¹ Archiwum MiZ PAN. Spuścizna Janusza Domaniewskiego.

² Obrączkowanie ptaków jako nowoczesna metoda badawcza zostało wprowadzone przez duńskiego ornitologa Hansa Christiana Corneliusa Mortensena (1856-1921), który w 1899 r. rozpoczął wypracowywanie procedur umożliwiających poznanie losów życiowych pojedynczych osobników, w tym identyfikację szlaków ich wędrówek.

³ Michał Siedlecki (1873-1940), zoolog, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, aresztowany 6 listopada 1939 w akcji Sonderaktion Krakau; członek Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Państwowej Rady Ochrony Przyrody; reprezentant Polski w Międzynarodowej Radzie Badań Morza oraz Międzynarodowym Biurze Ochrony Przyrody, przewodniczący Sekcji Polskiej Międzynarodowego Komitetu Ochrony Ptaków.

naukowa zajmująca się obrączkowaniem rozpoczęła swoją działalność w styczniu 1931 roku przy Państwowym Muzeum Zoologicznym. Pierwszym kierownikiem i współorganizatorem nowo powołanej instytucji został student i współpracownik Siedleckiego, Janusz Domaniewski⁴ (DOMANIEWSKI 1933, FEDOROWICZ 1966). W „Sprawozdaniu z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1931” Domaniewski w następujący sposób definiuje status podległej mu instytucji:

Stacja Badania Wędrówek Ptaków istnieje przy Państwowym Muzeum Zoologicznym z którym jest związana zarówno organizacyjnie, jak i personalnie. Kierownik Stacji pełni mianowicie jednocześnie funkcje kierownika Wydziału Kregowców tegoż Muzeum (DOMANIEWSKI 1933).

Postulaty dotyczące powołania Stacji formułowane były wiele lat wcześniej, bo już w 1918 roku w artykule „Potrzeby nauki polskiej w zakresie zoologii” opublikowanym w *Nauce Polskiej*, w którym Siedlecki pisał:

Na ostatnim miejscu co do nagłości, choć wcale nie ostatnią pod względem wartości naukowej, postawiłbym sprawę instytutu i stacji ornitologicznej. Polska, jako położona pomiędzy krainą górską Karpat, stepową Podola i Ukrainy, nizinną środkowej Europy, jest ciekawym terenem, na którym następuje przemieszanie się fauny o różnych charakterach. Przez Polskę odbywają się też liczne ciągi ptaków. Do dziś nie było wielu badań systematycznych i zorganizowanych nad temi zjawiskami, które są bardzo ważne dla poznania i określenia charakteru kraju. Szczęśliwsze narody mają dziś nietylko wyborne stacje ornitologiczne (Niemcy, Anglja, Węgry, Ameryka, Rosja), lecz mają zorganizowaną służbę ornitologiczną, zbierającą spostrzeżenia po całym kraju (SIEDLECKI 1918).

Powstanie państwa polskiego umożliwiło realizację wyrażanej wcześniej idei prowadzenia badań rozprzestrzenienia i migracji ptaków, co w konsekwencji doprowadziło do utworzenia naukowej instytucji zajmującej się tymi zagadnieniami. Powołanie do życia Stacji wpisywało się w szerszy kontekst tworzenia przyrodniczych stacji badawczych. Przypomnijmy, że Siedlecki był konsultantem i jednym z najważniejszych inicjatorów budowy Stacji Morskiej na Helu. Sprawozdanie z funkcjonowania w pierwszym roku istnienia Stacji Badania Wędrówek Ptaków zostało opublikowane w inauguracyjnym numerze *Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici* (DOMANIEWSKI 1933). Janusz Domaniewski, oprócz podania danych o złowionych i zidentyfikowanych okazach ptaków oraz o informacjach powrotnych, podkreślił rolę profesora Siedleckiego jako głównego inicjatora i założyciela Stacji.

W archiwum Uniwersytetu Jagielloński przechowywana jest spuścizna profesora Michała Siedleckiego⁵, jednak nie znajdziemy w niej dokumentów związanych ze Stacją Badania Wędrówek Ptaków. Przechowywana w MiIZ PAN korespondencja na ten temat jest zatem szczególnie cenna dla historii polskiej zoologii.

Ważnym dokumentem jest list Siedleckiego do Domaniewskiego, z 16 stycznia 1931 roku, w którym sugeruje on organizację pracy nad wędrówkami ptaków z podzieleniem jej na dwa etapy. Pierwszym miało być szybkie, prowizoryczne rozpoczęcie obrączkowania, które byłoby swoistego rodzaju zobowiązaniem dla administracji. Siedlecki sugerował, aby powierzyć je Janowi Sokołowskiemu⁶. W ten sposób jeśli nastąpiłaby przerwa pomiędzy

⁴ Janusz Witold Domaniewski (1891-1954), zoolog, systematyk, myśliwy, publicysta, popularyzator wiedzy przyrodniczej, inicjator i współorganizator Narodowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie, członek Państwowej Rady Ochrony Przyrody, Inspektor Ochrony Przyrody w Tatrach, kustosz w Muzeum Tatrzańskim im. dra Tytusa Chałubińskiego, dyrektor Państwowego Muzeum Zoologicznego w Warszawie.

⁵ „Spuścizna Michała Siedleckiego (1873-1940)”: <https://archiwum.uj.edu.pl/documents/1445705/155701143/Spu%C5%9Bcizna+74+Siedlecki+Micha%C5%82.pdf/cc1eb9f4-3d2c-4742-a862-82afdc8603d5>.

⁶ Jan Sokołowski (1989-1982), wybitny ornitolog, od 1925 roku delegat Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę do spraw ochrony ptaków, członek Państwowej Rady Ochrony Przyrody (1932-1937), profesor Uniwersytetu Poznańskiego, autor pracy „Ptaki Ziemi Polskiej”.

pierwszym etapem i utworzeniem Stacji, to odpowiedzialność spadłaby na tego przyrodnika, a nie na Muzeum jako instytucję. Uważał, że trzeba uzyskać dotację dla Sokołowskiego na realizację pierwszego etapu. Siedleckiemu z przyczyn politycznych i międzynarodowych bardzo zależało na szybkim rozpoczęciu badań z racji na zbliżający się zjazd Unii Biologicznej, „...na którym prawdopodobnie poruszona będzie sprawa ochrony przyrody i ochrony ptaków. Przypuszczam tak, ponieważ wiem, że będą brali w posiedzeniu unji ornitologowie z różnych krajów a równocześnie na pewno będzie omawiana sprawa organizacji Międzynarodowego Biura Ochrony Przyrody. Muszę zatem mieć możliwość powiedzenia, że wyszliśmy już z okresu niebadania zupełnie sprawy przelotów ptaków...”. Profesor prosił Domaniewskiego o opinię, pragnąc jak najszybciej przekazać Sokołowskiemu instrukcje.

W archiwum znajduje się także kopia odpowiedzi Domaniewskiego, datowana na 21 stycznia 1921 roku. Informował w niej Siedleckiego, że „...w myśl postanowień Sekcji Polskiej Międzynarodowego Komitetu Ochrony Ptaków, sprawą organizacji badań nad wędrówkami ptaków ma się zająć Państwowe Muzeum Zoologiczne...”. Pisał również o rozpoczęciu organizacji badań i nawiązaniu kontaktu ze Stacją w Rossitten⁷. Oprócz Sokołowskiego chęć obrączkowania ptaków wyraziła także Sekcja Ochrony Ptaków Ligi Ochrony Przyrody w Polsce. Domaniewski przekazywał informację, że obrączki zostaną przekazane zarówno Sokołowskiemu jak i do Sekcji L.O.P. wraz z instrukcjami, które uczestnicy akcji będą musieli bezwzględnie wykonywać. Planowano również przygotowanie referatu dotyczącego założenia Stacji, a pisma specjalistyczne miały informować o rozpoczęciu akcji obrączkowania.

Kolejny list w tej sprawie Siedlecki przesłał Domaniewskiemu 31 stycznia 1931 roku. Z zadowoleniem przyjął wiadomość przekazaną przez Władysława Szafera⁸, że Państwowe Muzeum Zoologiczne opracowało już projekt instrukcji i kwestionariusze obrączkowania. Zadowolenie było tym większe iż Siedlecki „wyczuwał” pewnego rodzaju niechęć PMZ do prowadzenia akcji obrączkowania. Informował, że posiada podobne formularze, jak i kwestionariusze odpowiedzi Stacji Ornitologicznej w Wersalu. Chwalił warszawskie druki za ich większą prostotę. Podkreślał, że skoro warszawskie Muzeum podjęło się tego zadania, to właśnie ono powinno pełnić funkcję polskiego centrum obrączkowania ptaków. Informował, że podjął już starania o dotację dla Sokołowskiego, jednakże w zaistniałej sytuacji wycofa je albo zmieni jego treść oraz wyśle do ministerstwa list rekomendujący PMZ.

Także ten list doczekał się odpowiedzi, która nosi datę 11 lutego 1931 roku. Domaniewski za bezzasadny uznał zarzut o „niechęci”. Cieszył się z uzgodnienia poglądów i zażegnania nieporozumień w związku z kontaktami z Sokołowskim. Uznał także, iż w panującej sytuacji jedynie PMZ mogło w polskich warunkach prowadzić tę akcję.

W korespondencji Siedleckiego z Domaniewskim nastąpiła czteroletnia przerwa. Nie mamy jednak pewności, czy w okresie tym uczeni rzeczywiście nie korespondowali ze sobą, czy też jest to wynik fragmentaryczności zachowanych w MiZ PAN archiwaliów. Kolejny list przechowywany w tych zbiorach jest datowany na 8 czerwca 1935 roku i napisany został na papierze „Club de la Fondation Universitaire” w Brukseli (Ryc. 1). W tym czasie Siedlecki brał udział w nieoficjalnym Zebraniu Komitetu Ochrony Ptaków w sprawie przygotowania kolejnej Konwencji Ochrony Ptaków i dyskusji projektu przygotowanego przez ornitologów skandynawskich. W liście informuje Domaniewskiego o treści projektu

⁷ Stacja obrączkowania ptaków założona w 1901 r. przez niemieckiego ornitologa, prof. Johannes Thienemanna (1863-1938) w Rossitten na Mierzei Kurońskiej w Prusach Wschodnich.

⁸ Władysław Szafer (1886-1970), wybitny botanik, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, w latach 1936-1938 jego Rektor, członek Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk, reprezentant Polski (wraz z Michałem Siedleckim) w Międzynarodowym Biurze Ochrony Przyrody, wieloletni członek i przewodniczący Państwowej Rady Ochrony Przyrody.

BRUXELLES, LE 8.6.1935.
 II, Rue DEOMONT

Kochany Panie Januszu,

list pisałi tyrazu sie
 kumenci; z r 1902 strymateu tutaj
 przed chwila, pmielany omi z Kralowa.
 Pored myjaredeu strymateu, jako sei ale
 paufny, namy projekt kumenci; opracany
 pmer ornitologow shandy naukowych.
 Dopusca on supelnie podmiot na „paryteum”
 i skadline „ptaki” a tytko drweli je na:
 1) te, ktoremi kumenciya sie nie zajmuje
 2) te, ktore sa, ochroniane caty rok
 3) te, ktore sie chraimi pmer czesci roku.
 Poradzawia sie panistrom prawo ochrony
 dalej posuniesz mi pmiwiduje kumenciya,
 oraz pravo ochraniania tytek, ktoremi
 sie kumenciya nie zajmuje.
 Naogod kumenciya jest bardzo dobre

poznai, ze moraz jui myplatacu
 i supelnem myeofania sie
 z spraw emigracyjnych z ornitologii,
 ale byratcu wrzeto amuszany
 do zajmowania sie miami, bo
 byla to koniecznoscia uchwalit
 statutowego kongresu ochrony
 Ornydy, potwierdzonej pmer
 kongres ornitologiczny (Oxford 1934).

Mau nadzieje, ze teraz
 jednaki, pomimo dobrych stowankow
 z ludzimi z zagranicy i miejscia
 w prace miolymiarodowe, a wntanera
 mimo tego, ze nie sa miobee 7. zw.
 zakulisome trudnaisci adnawace
 sie do projektow kumenciya —
 ucla mi sie jednaki uwolawie sie

ujsta i bardzo katno dajaca sie
 urzadowi z prawami / kowsehiceni;
 ochrony ptakow, rybactwiceni etc /
 w roznym panistwach, no, i u nas.

Prerz prwita, ze obranie obecnem
 jest tytko prywatnem zbraniem
 komitetu ochrony ptakow i wcal
 nie jest i memore lize obawisrujace
~~swymi~~ uchwalami. Bzdolnie tu tytko
 powona mymiana myzli; ja rus'
 bardzo myramie to karnowce, ze
 trzeba potcuce oficjalnego zbrania
 neczynistych ekspertow, ornitologow
 (naplepow i myplanych zararem).
 Dagnatnym ter na temu swa, role w tej
 sprawie zakasicy; teucowicy; ze nrauu,
 ni jest w Polsce grupa ludzi, znacnie
 lepszy znajaca sie na tej sprawie
 mi i ja. Muzn sie Panu nairat

od pracy, mie liazoff w bezpoindm
 sakreie moich umitanai.

Praca w dziedzini hadani mora
 jest wstanie mozo, ulubiona gatoria.
 Jej chciatym wente dit i ycia teraz
 powinisic. Imie drwity, a wntanera
 propisatny drwat ornitologii, tak
 bardzo sie umiowisicj obecnem —
 miek jui merma, w calosci si,
 ktory to naprawde, umweja! Do miok
 zar zalicrauu w przewy linji Pana
 i panistkich nepelpracownikow.

Niech mi Panu daruj te stowa,
 tracasie jui starasica. Chciatym
 aby Pan byl pewnie, ze pragnz bardzo
 aby u nas nalozycie lize pmeraradrony
 padriat pracy a jesti tego jowre mema,
 to jednaki mi i miy woli!

Bardzo serdecznie Pana
 pozdrawiauu, kurene iyerling
 M. Siedlecki

Ryc. 1. List Michała Siedleckiego do Janusza Domaniewskiego z dnia 8 czerwca 1935 roku. Archiwum MiIZ PAN w Warszawie.
 Fig. 1. The letter by Michał Siedlecki to Janusz Domaniewski dated June 8, 1935. Archives MIZ PAS in Warsaw.

i dyskutuje jego szczegóły techniczne. Dodaje na koniec, że zamierza zakończyć swoje projekty ornitologiczne, by resztę życia poświęcić najbliższej mu dziedzinie, czyli biologii morza. Zapewne, jeszcze przed wysłaniem listu, Siedlecki przekazał Domaniewskiemu do zaopiniowania tekst konwencji, albowiem w liście z 28 maja 1935 roku pisał o konieczności zmian w projekcie tego dokumentu.

Zachowana w Archiwum MiZ korespondencja jest niewątpliwie także cenną dokumentacją ukazującą funkcjonowanie Stacji w pierwszym okresie jej istnienia. List z 1 września 1934 przesłany z zakładu rusznikarskiego z Krakowa „Skład broni i amunicji R. Glinicki i Ska” informował o zastrzeleniu białej czapli na stawie w Pobiedniku Wielkim koło Miechowa. Ptak ten (posiadał dwie obrączki z Rossitten) został spreparowany i przechowywany był w rzezonym zakładzie rusznikarskim. Tematyka kilku listów dotyczy obrączek znajdujących na bocianach m. in. korespondencja z uczniami i kierownictwem Publicznej Szkoły Powszechnej w Małej Iziwie w gminie Kuszelewo (obecnie na Białorusi). List uczniów (dzieci klasy V i VI) z 8 marca 1935 informuje o bocianach znajdujących w okolicy oraz datach ich przylotów. Kolejny list napisany 11 marca 1935 roku przez kierownictwo szkoły przypomina wcześniejszą korespondencję z uczniami i nauczycielami na temat przylotów i odlotów bocianów oraz informacje o nielegalnej hodowli bocianów. Kierownik szkoły prosi w nim o indywidualne odpowiedzi dla uczniów zainteresowanych kontaktami ze Stacją.

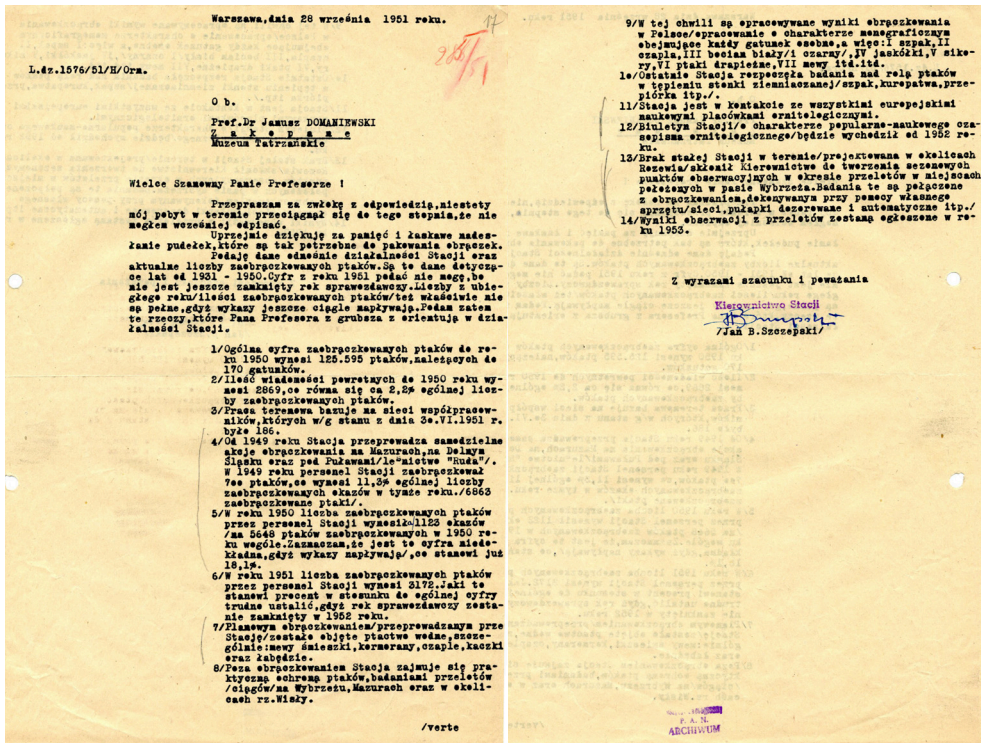
W Archiwum MiZ znajduje się także list Domaniewskiego, napisany już po wojnie, 3 maja 1949, z prośbą o przekazanie nowych danych dla potrzeb trzeciego wydania książki „Wędrowki ptaków” (w poprzednich wydaniach uwzględnione zostały dane do 1937 roku). Adresatem była Stacja Badania Wędrowek Ptaków. Odpowiedź z 25 maja 1949 roku autorstwa Jana Szczepkiego⁹, ówczesnego kierownika Stacji, zawiera list wraz ze statystyką obrączkowań z lat 1931-1939 i 1945-1948. Kolejne listy Szczepkiego z 4 listopada 1949 roku i 28 września 1951 roku (Fig. 2) podają aktualizację danych obejmującą moment wysłania listu.

Z punktu widzenia historii badań migracji ptaków interesująca jest także korespondencja Janusza Domaniewskiego z Janem Sokołowskim. W pierwszym liście, 1 kwietnia 1924, Sokołowski pisze o wycieczce nad polskie morze oraz prosi o opinię w sprawie biegusa morskiego *Tringa maritima*¹⁰, którego upolował na Helu. Zastanawiał się nad tym, czy ten północny gatunek znany jest w polskich zbiorach znad Bałtyku. List ten pokazuje, że Sokołowski bardzo wcześnie rozpoczął badania migracji i zasięgi występowania ptaków w Polsce. Przykład ten dobrze ilustruje istotne zainteresowanie polskich przyrodników fauną polskiego wybrzeża Bałtyku zaledwie kilka lat po odzyskaniu niepodległości i uzyskaniu dostępu do morza.

Na kilka lat przed utworzeniem postulowanej przez Siedleckiego Stacji Badań Wędrowek Ptaków, Sokołowski prowadził już systematyczne badania migracji. W liście wysłanym z Poznania 20 listopada 1925 roku przesłał uzupełnienie danych o przelotach. Był to okres intensywnych badań nad zmiennością wewnątrzgatunkową. Opisywano nie tylko podgatunki, ale także formy, rasy i odmiany. Sokołowski zaznaczał, iż nie jest w stanie uwzględnić odmian geograficznych ze względu na kłopoty z oznaczeniem, zwłaszcza gdy badanych ptaków nie mógł upolować, w związku z czym nie potrafił określić do jakiej formy należą szpak przelatujący wiosną przez Hel.

⁹ Jan Bogusław Szczepski (1910-2011), ornitolog, założyciel Stacji Ornitologicznej w Gdańsku, w 1946 roku został kierownikiem Stacji Badania Wędrowek Ptaków.

¹⁰ Aktualna nazwa *Calidris maritima* (BRÜNICH, 1764), gatunek wędrowny z rodziny bekasowatych (Scolopacidae), występujący w Polsce.

Ryc. 2. List Jana Szczepkiego do Janusza Domaniewskiego z dnia 28 września 1951 roku. Archiwum MiZ PAN w Warszawie.

Fig. 2. The letter by Jan Szczepek to Janusz Domaniewski dated September 28, 1951. Archives MIZ PAS in Warsaw.

W okresie międzywojennym interesowano się populacją i migracjami bocianów. Zainteresowanie to miało szerszy, europejski charakter. Domaniewski informował Sokołowskiego, że z prośbą o informację na ten temat zwrócił się do niego skandynawski ornitolog z Uppsali Stig Tejning i prosił o pomoc w zebraniu informacji.

W liście z 14 kwietnia 1931 roku, napisanym w Rawiczu, Sokołowski podziękował za obrączki, które zaczęły być rozsyłane praktycznie w momencie tworzenia Stacji rozpoczynającej działalność zaledwie w styczniu tego samego roku. Sokołowski opisywał stan bocianów w Wielkopolsce w 1930 roku. Był on dosyć dobry, ale z zauważalnym „ubytkiem” w ostatnich latach:

„...na osadę 1 gniazdo, połowa osad nie posiadała gniazd, jeżeli pojawia się drugie gniazdo to wywiązuje się walka i zostaje tylko jedno, zawsze tak było w poznańskim tylko w Pamiątkowie pod Miłosławiem były trzy gniazda ale obecnie jedno. W porównaniu z prawym brzegiem Wisły stan wydaje się ubogi, w rozmowach ze starymi ludźmi, 70 lat wcześniej stan bocianów był taki sam, jednakże ubytek, nie osiedlają się w punktach w których ich nie było, pomimo starań wieśniaków aby stworzyć im sprzyjające warunki, w Niemczech przy polskiej granicy ubytek jest gwałtowny. Warunki gniazdowe są przyczyną ubytku a nie trucie szarańczy arszenikiem w Afryce ani katastrofy na przelotach”.

W korespondencji Sokołowskiego warto odnotować także listy dotyczące budek lęgowych. To właśnie teza, że główną przyczyną spadku liczebności populacji ptaków jest brak warunków do gniazdowania stała się punktem wyjściowym dla akcji rozmieszczania

budek lęgowych. Sokołowski był autorem opracowania projektów owych „sztucznych gniazd”. Ciekawym wątkiem jest akcja Domaniewskiego, który zwrócił się do administracji penitencjarnej o włączenie więźniów, w ramach resocjalizacji, do działań na rzecz ochrony przyrody. Rzecz zakończyła się sukcesem – w zakładach karnych, zgodnie ze wskazówkami Sokołowskiego, rozpoczęto konstruowanie budek lęgowych.

Cytowana powyżej korespondencja jest ważnym dla historii zoologii dokumentem. Ukazuje ona kulisy powstania Stacji i objęcia akcji obrączkowania przez Państwowe Muzeum Zoologiczne (choć istniały alternatywne propozycje). Warto zwrócić uwagę na zdecydowaną presję Siedleckiego wywieraną na administrację państwową i podkreślanie roli udokumentowanej akcji obrączkowania dla międzynarodowego prestiżu Polski. Korespondencja pokazuje wyraźną rolę jaką odegrali polscy przyrodnicy w tworzeniu i funkcjonowaniu międzynarodowej organizacji ochrony przyrody w okresie międzywojennym.

PIŚMIENNICTWO

- DOMANIEWSKI J. 1933. Sprawozdanie z działalności Stacji Badania Wędrówek Ptaków za rok 1931. *Acta Ornithologica Musei Zoologici Polonici* 1(1): 1–18.
- FEDOROWICZ Z. 1966. Michał Siedlecki (1877-1940). *Memorabilia Zoologica* 17: 1–163.
- SIEDLECKI M. 1918. Potrzeby nauki polskiej w zakresie zoologii. *Nauka Polska* 1: 171–192.